

ÓZIGETVÁR

ELESTÉNEK

EMLÉKÜNNEPÉN,

september 7-dikén 1846-ban

CZAPJÁK JÁNOS

lakócsai plebános által

ugyanott mondott

EGYHÁZI BESZÉD.

ÁRA 8 p. kr.

Az egész jövedelem a pécsmegyei tanítók nyugdíj-intézetének javára van szentelve.

128634

PÉCSETT,

A püspöki lyceum betűivel 1846.

Die Geschichte ist keine bloße Erzählung und Beschreibung der Ereignisse, keine ausführliche zusammenhängende Chronik, wie unsere Rationalisten wollen; sie ist der Geist, die abgezogene Lehre der Chroniken, die religiöse Kritik der Begebenheiten, und muß daher aus dem Standpunkte des Ewigen betrachtet, und in diesem Sinne geschrieben werden, um als ein Gemälde der himmlischen Gerechtigkeit zu erscheinen.

J. A. Doost.

Die neueste Geschichte
von Oesterreich.

Csak helyben
használatra

Üdv az olvasónak.

Csak elv s nézetelleneim eszközlék jelen egyházi beszédem megjelenését. — Mennyire illet ez egy nemzeti, egyházasan rendezett ünnepélyre, ebben biróilag járjon el a tisztelt olvasó közönségnek azon része, melly nem a képzelt, hanem a lett dolgokat tartván történetnek, hogy a történettan szép föladatának megfelelhessen, egyaránt igazságos s szükségesnek tartja, nemzetének nem egyedül dicső tetteit és magasztalásait, hanem egyszersmind vétkeket s bünhődéseit is elfogulatlan őszinteséggel elismerni s hirdetni. — „H. Benjáminnak” az „Életképek” somogyi levelezőjének pedig, valamint „Szelidnek” a „Protestans É. és I. lapi” ismertetőnek is, kik szigetvári szónoklatomra nézve nyilvános lapokban („Életképek.” 13. Szám. Sept. 26.

1846. — „Prot. E. és I. lap.” 1846. 40. Szám) adák elő nézeteiket — figyelmébe ajánlom a „Religio és Nevelés” legalább is csak azon egy számát, melly nézeteikre viszonnézeteimet meghozza. Ezuttal csak azt az egyet, mint különösen föltűnőt, jegyzem meg: hogy ezen jó urak — noha egymás mellett állva, csak nem karöltve hallgatták meg beszédemet, és egyakaratulag megigérék a’ recensiót — meg nem egyeznek bírálatukban; sőt nézeteik egészen ellenkezők és egymást lerontók. Mig az egyik illy alkalommal vallásbeli nézetek hirdetését rosszalja, addig a másik dolgozatomat csak „politikai rostrumra” kárhoztatja. Gyanússá tevék ez által nézeteiket. Én az itt kiállított egyszerű, igénytelen s a történetből szőtt előadásomra hivatkozva, most az egyszerű megkísértem a’ fölebbvitelt.

Irtam Lakócsán, 1846. évi october havában.

Czapják János m. k.
lakócsai plebános.

*Minden magában meghasonlott ország elpusztul,
és a magával ellenkező háznép elvesz. Luk.
11, 17.*

Vannak édes hazánknak vérrel szentelt helyei, —
vannak harczias nemzetünknek Marsisten-ásta sirai;
illenék, hogy ezeket legalább egyszer élteben meg-
tekintené és az itt lelkében természetesen fölmerü-
lendő hazafiui meleg érzelmeknek átadná magát min-
den igaz honfi. Részemről legalább évkönyveink lap-
jain komoly figyelmet igénylő véres nagy betűkkel
szeretném olvasni a *Sajónak* vérmezejét, *Várnát*,
Mohácsot s Szigetvárat; mert itt állítá föl egykor
a gondviselés a magyarok kálváriáját, itt szenved-
ésteljes keresztjét, mellyen lefizette e szerencsétlen
nemzet bűneiért a megváltás' nagy adóját! Azért e
nagy — örökre nagy neveknél s gyászemlékeknél
mindenkor helyén van részünkről, *Érdemes Hallga-
tóim*, a keserves könny, de egyszersmind helyén a
vigasztaló örömmosoly is: a könny ugyan sirva nem-
zeti bűneinken, mellyeknek átka századokig verte sze-
gény hazánkat, s mellyeknek súlyát még mostis csak
az nem érezheti, ki nem érzi, mennyire vagyunk hátra;
az örömmosoly pedig vigasztalva s lelkesítve nemze-
tünk jobbait: mert elkinzott szegény hazánk az ég

legsúlyosb csapása alatt is csak halaványodni, de halni épen nem tudott; sőt edzett ereü nemzetünk kisírva keserves könnyeit, a vallási és politikai élet mezején merész kezekkel helyt foglalt, utat tört, és jelentőséget vívott ki magának a többi europai mivelt nemzetek mellett; és mi ma bátran elmondhatnók: a fejledezö szép magyar hazának lehet jövője, csak hogy aztán, uraim, meg ne felejtkezünk, egy keleti szentatyának örök emlékezetünkre méltó figyelmeztetéséről: „*Ha a terhes idök elmultak, emlékezetök el ne muljék. Hirdessük azokat fiainknak is ezeredik nemzetségig, hogy megismerhessék, mikép akará a gonosz szellem hazánkat megsemmítüni, s mikép tartá meg az Isten a veszni indulót.*” 1.) Ugy van, É H., maga helyén s idején van itt a visszaemlékezés s okulás, hogy hason okok hason okozatokat ne idézzenek elő: mert ezek alkalmasint megáshatnák nemzeti életünk sirját, — pedig a feltámadás, kivált a mostani hitszegény idökben, vajmi kétséges dolog! Igenis — maga helyén van itt az okulás; mert mi ma a hösiségdicsöitette, a magyar *Leonidas* véreszentésitette *Szigetvár* sánczain belül, — itt állunk az egykori külsövár örök-ké emlékezetes csataterén, hol minden porszem ereklye, minden fűszál lehel, minden tárgy beszél és a fönlévö romok intenek; itt, hol a földalatti erek véresen lödelni látszanak; itt, hol minden cseppvíz könnyektöl sós; itt, hol a halhatatlan gr. *Zrinyi Miklós* kétezernél

1) S. Joan. Chrys. Hom. 12 ad pop. Antioch.

számasb vitézeivel *) vallás s honszeretettel lehelte ki hős lelkét; hol a nélkül egyet sem léphetünk, hogy a nemzeti vértanúk holttetemeinek köztiszteletre méltó porait lábainkkal ne illetnők! — De alkalmasint maga idején is lesz itt az okulás; mert ki tagadhatja azt, É H., hogy minden lelkesedésünk mellett még most is nemzetünknek nagyobbik büne az igaz vallás iránti hűtlenség, felsőbbsségeli ujjhuzás, egymás közti egyenetlenség s versengés, és minden engedelmességet kigúnyoló féktelenség. Ezek s ezekhez hasonlók dönték romba egykor a vad ozmán által elpusztított szegény hazánkat! És ha hason okok hason okozatokra vezetnek, — miről kétkedni nem lehet — ezek fogják utóbb is megásni annak halotti sirját, ha jó idején ki nem józanul s meg nem ismeri, mik békeségére szolgálnak. *Józanulás tehát, Keresztény Honfiak, és ismét józanulás! Ez czélja beszédemnek.* — Bár mikép látszassék is megkivánni a mai, gyászt s dicsőítést egyaránt igénylő

*) A hazáért és szent vallásukért magokat föláldozott hősök közt *Juranics*, Zrinyi zászlótartója, nem vala utólsó; és ime, nemzetségének egyik legméltóbb fia, főtiszt. *Juranics László*, cz. apát és pécsi olvasó kanonok, a sz. vallás és nemzetiségért legbuzgóbb hazafi, épen az idén alapított 1000 pfor., hogy e nemzeti gyászünnepély évenként megtartathassék. A tőkét Szigetvár városa vette át iskolaépitésre; és a lelkes alapító azt igéré, hogy még arra is teend alapítványt, hogy akkoron népünnep is tartassék egyházi szellemben. Eltesse Isten még soká a lelkes bőkezű hazafiut!

nemzeti ünnepély, hogy itt az 1566-ik évi történe-
teinkben örökké emlékezetes *Szigetvár* véres ostro-
mát s elestét körülményesen ecseteljem én mind a
mellett azon egyszerű tekintetből, mivel illyesmi már
többször hangzott le e szószekekről, mellözöm a halált
osztó harcz fölötti hoszasb értekezést; és kiterjesz-
kedem inkább azon okok fejtegetésére, mellyek ki-
válólag görbeszték rabigába édes hazánkat s nemze-
tünket; figyelmeztetve egyszersmind *érdemes hall-
galóimat* azon nyomor s szenvedésteljes napokra,
mellyeket — kivált *Szigetvár* elestével — látott bus
hazánk, különösen pedig *Somogy s Baranya vidéke*.
Seregeknek nagy Istene, kinek kezébe helyezvék
az országok jogai és a nemzetek jóléte, engedd, elő-
deink sírhanljait s erényeit akkép tisztelnünk, hogy
a te szent országodnak boldogító érdekeit hűn képvis-
selni soha meg ne szünjünk! Figyelmezzetek.

Nemzetek élete: *Ébredés, eszmélet, discussio, cselekvés, lankadás és álom*. 1) A magyar nemzet jóval a töröknek hódításai előtt — azonnal a tény-
erős *Mátyás* aranykora után lankadásnak indult, és
II. *Lajos* alatt majd csaknem általános tespedés s
álomnak adta át magát. Képzeltetek magatoknak,
É. H., egy, hullámzó nagy tengeren uszkáló nagyszerű
hajót, mellynek fenékdeszkái megliggatvák, oldalfái
megroncsolvák, talpai s bókonyai megtöredezvék, vas-

1) Nemzeti Ujság. 1845. 62. Szám.

kapcsai s szegei megszagatvák, kijavításához sem tehetség, sem akarat; és e szánandó hajónak terhes kormányán egy, már nevelés által szellemileg elsatnyult tiz éves királygyermeket! Ez valódi képe szegény magyar hazánknak II. *Lajos* idejéből. Csoda-e tehát, ha e hazabajó a keleti borzasztó viharok ellen szerencsésen nem evezhetett, pusztító hullámokkal győzelmesen meg nem küzdhetett?! E hazának kellett okvetetlenül sülyednie; mert a nemzet elkorcsúlva, elfajúlva, elveté magától az uralkodó fő tiszteletét, el a törvények iránti engedelmisséget; elveszté hona s vallásáhozi ragaszkodását, el a kölcsönös szeretet s egyetértés boldogító malasztját. „A királyság fényköre — mond Horváth Mihály lelkes történetírónk — elhomályosodott, tekintélye eltipratott, ereje jövedelmeivel együtt elpazaroltatott. Az igazgatás minden ágaiban zavar s rendetlenség, csalárdság s kötelességmulasztás fészkelte, mi a nemzet életfáján féregként rágódott. A személy állapot, a néposztályok egymás iránti viszonyai az eláradott törvénytelenységben felforgattak, a jogok megsértettek; egyrészről zsarnoki hatalmaskodás s hatalombitorlás, más részről az előbbi már megszüntetett szolgaság lépett elő, mi azután egy általános erkölcsi megrontásnak lön kuffejévé; az uri osztályban a haza szent szerelmét önzés, az áldozatkészséget önhaszonlesés, a közszellemet magányérdekek, és szükkeblűség, a békés polgári erényeket a meghasonlás, pártviszályok, féktelenség váltották föl; az alsóbb osztályban pedig egy mélyen gyökerező bizodalmatlanság, egy alig elrejt-

hető bosszúérzet, kárvágy és irigység fészkelte magát a megsértett kedélyekbe." Szerencsétlen az az ország, a melyben a törvények nyomban váltják föl egymást, valamint a beteg is, kinek számos rendeltvényt írnak az orvosok: pedig a vészhozó napjainkat megelőző tiz év alatt tizenkét törvényhozást látott a magyar nemzet; jele, hogy a közjó érdekében hozott törvények kellően nem tiszteltettek. — Csoda-e É. H., ha illy körülmények között elpusztult a haza? bizony csoda lett volna, ha el nem pusztult volna! — „*Kik szeretett uroknak nem akartak szolgálni, igazságosan vetetnek alá a gyűlölt ellenségnek.*” 1) Igazságos ítéletként érkezett tehát a mohácsi vérnapi e mindenkép feleselő s a nemzeti élet minden közjogi s erkölcsi kötelekeit megszagató akkori magyarra, „*és a nemzet és az ország nagy léte Mohácsnál sirba szállott!*”

Pécs — a székestemplomot s a várat kivéve — felégettetett, a benne talált lakosok a vásárterén lemészároltattak. Ez időtől fogva hódolt Pécs részint **Zápolya Jánosnak**, részint **Ferdinándnak**, míg 1543-ban **Siklóssal** együtt török kézre nem jutott; a félhold kényuraságát 133 évig szolgálendő. De a dunántuli tartománynak legerősb védfalául szolgáló **Szigetvár** az 1566 évig erősen föntartá magát; ez év azonban meghozá ennek is vésznapját. II. **Sulejman** miután sikertelenül követelte többször **Ferdinánd** királytól a hadszerencsés **Szigetvár** lerontá-

1) Cass. super Psal. 104.

sát, vitéz örseregének vesztét elhatározá. Kezdődött az iszonyu ostrom aug. 2-án, mások szerint 6-án és a hatalmas ellenségtől körülözönlött magyar *Leonidas*, a halhatatlan emlékű *gr. Zrinyi Miklós* kevés népével hiába tekintett ki a várból mindenfelé; — segítségére nem jöve senki; jól tudta, hogy el kell esnie a várnak, ha segítség nem érkezik és nem érkezett; miért is sept. 7-én már csak a feladás vagy dicső halál között választhatván e nagy várkapitány, szent vallása s honáért lángoló keblű hős örseregével együtt adott esküszavához hiven — halálra szánta el magát; mindenek előtt nagyértékű vagyont porrá égette, aztán a még fönlevő 600 vitézét Istenre s hazára emlékeztetvén, halálharczra lelkesen föl buzditá; most haladék nélkül — mert már az egész vár egy lánggal égett — kinyitatta a várkaput s az előre nyomuló ellenségre kilőtt kártékony taraczk füstje alatt, mint villám a fellegből rohant ki kevés, de lelkes népével! A küzdés heves ugyan, de rövid vala; mert alig oszlott el a taraczk füstje, a vaskarjaival halált osztó *Zrinyit* óngolyó földre terité; vitézei lekonzoltattak; a nők s gyermekek részint leöldöstettek, részint a janicsárok közt föl osztattak; és lön ellenség részéről káröröm! — Mi pedig, É. H., állapodjunk meg egyke vessé az itt elvérzett nagy honfiak dicső temetőjén, és vonjuk feleletre nemes nehezteléssel azon 100,000-et meghaladó sereg nagyjait, kik Győrnél vesztegelvén, 1)

1) Forgách és Verantius után Katona, *Hist. Crit. R.* II. Tom. 24. pag. 289—299.

Szigetvár ostromát s vesztét hidegen nézék — — itt is nemtelen indulatok játszották a honárulás szerepét! — — 1) Én azonban megelégszem ezuttal azon párhuzamot fölállítani, mellyet látok a mohácsi s szigetvári vérnapi *okaira* s káros *eredményeire* nézve. Ott a lelketlen trónleső *Zápolya János*, erdélyi vajda, kerüli a küzdést — a király elestén örvend, és a helyett, hogy 40,000 harczosát a dúló török ellen fordította volna, annak kézcsókolására siet, hogy a királyi széket, mellyre vágyódék, megközelíthesse. 2) Itt elveszett *Szigetvár* s benne sok nagy tapasztalásu harczhős; mert azok, kik e hon védelmére hivatta valának, a helyett hogy támadólag föllépven, vagy *Szigetvár* szorongattatását enyhítnék, vagy mig az szenvedett, más valamelly várnak visszafoglalásához láttak volna — a helyett, mondom, *Győr*nél időztek, versengtek, a *Bakonyban* dombéroztak, mint ha a szigetváriak halálán vigadozva torozni akartak volna. 3) De megis termé öseink visszavonása, könnyelműsége s önző feleselése a legfanyarabb gyümölcsöt. *Zápolya János* honárulásait megboszultan látta kesergő özvegye s mélyen sülyedt fia, — igen, megboszultan látta az egész, gondatlanul eljátszott haza, mellynek szivét megmarkolá a török s magas ékes *Budavár* falai romain a basa lobogója lengett! Csak hason következményei lehetének a halállal küz-

1) Közh. Esmeretek. Tára.

2) Pray Annal. P. 5. 119.

3) Bizarus s Forgách után Katona, Tom. 24. pag. 285—294.

dő nagy Szigetvár iránt mutatott hideg részvétlenségnek is. *Maximilián* király ki fülsugókra, kivált a sok üresbeszédű Salm Fridrik tábornagyára hallgatott, 1) ez által hadjárására homályt és a téllenség bélyegét voná; a pogány ellenségnek független tartományaiba utat nyitott, és magát a székvárost is veszélyezteté; — még nem elég: *Szigetvár* elestével a még török járomtól ment hazánk részének majd csak nem harmada, de főleg Somogy — s Zalának vidéke a szenvedések tengerébe sülyedt! Rajta teljesedtek Jeremiás jóslatának szavai: „*Lesznek e népnek holttesteik eledelül az égi madaraknak, és a föld állatának, és senki sem lesz, ki elűzze azokat — — megszüntetem — — utczáiban az örömnök és vigágnak szavát — mert pusztává lesz az ország.*” (Jer. 7, 33. 34.) Alig kezdé *Szigetvár* elestének híre szárnyalni, már is Somogy és a szomszéd Zala népe között a rémülés kétségbeesésig növekedett: *Babócsa, Kaposvár, Chörgő, Zupányi, Laak, Vizvár, Belevár* és *Segesd* erősítvényeinket az örség hűtlenül elhagyá; városok s falvakból — mintha sarkaikból kimozdultak volna — megrettent a nép, kiindult, futással, ki hová tudott, menekülni iparkodott; a családatyák s a néptörzsököknek vesztve tüzhelyeiket — azon kevéssel, mit magokkal könnyen vihettek, vajmi kétségbeesetten kellett nézniök öveikkel együtt a bekövetkező tél elei-

1) Bizarus s Forgách után Katona, Tom. 24. pag. 285—294. Ugyanott. 294. lap.

be?! Kik pedig vagy nem távozhattak, vagy útjokban elfogattak, részint kardra hányattak, részint rabláncokra fűzve örökös szolgaságra vitettek. *Bizarus* és *Forgách* írja: hogy az előre nyomuló diadalmas török sereg vad csordái sok ártatlan vért ontottak; *Somogy, Zala* s *Vas* vármegyéből 20,000 férfit s nőt hurczolának magukkal fogságba, és minden, mi zsákmányul nem szolgálhatott, általok megsemmítvön. — *Sopronyig*, innét *Posony* s *Győr* felé kalandozott, foglalt, ölt s prédált a kegyetlen pogány sereg. 1) Illy terhes szenvedések láttára *Verantius Antal, Mihály* testvéréhez irván e fájdalom-sajtolta panaszszavakra fakadt: „Szorongattatom s lelkemben felháborodom szegény hazánk szomorú állapotán, ez könnyekre fakasztana, ha nem reménykedném, hogy az irgalmak Istene, ki maga sujt s gyógyít, csudálatosan fog könnyíteni e végső nyomorunkon. — *Gyula* s *Szigetvár* elestével ismét 12 vármegye került török uralom alá.” 2)

Jelenleg is népes *Somogy*, és falvai sűrűek, de sokkal népesb és virágzóbb volt az az 1566-iki szigetvári csapás előtt; — mert most is sínli akkori szenvedéseinek nagy voltát. Kétségtelenné teszik állításomat a mind ekkoráig szántóföld típusát megtartó erős erdők, mellyekkel vidékünk elborítva; — kétségtelenné a mai nap csak névről ismert régi vá-

1) Lásd Kotona, *Hist. Crit. R. H. ad an. 1566. Tom. 24. pag. 286. 291. 292. 295.*

2) *Apud Schmitth. Ep. Agr. Tom. III. pag. 48.* — Lásd Katona, *Tom. 24. pag. 297. seq.*

rak, szennyes falvakká aljasult városok és elenyészett falvak százai. Mutatványul álljon itt csak egy, már a török hódításai előtt is apátsági *lakócsai* birtok. Ennek 13,600 holdnyi területén 6 nagyobb falu s egy *Szent-Barnabás* (jelenleg *Borbás* falu, 23 házikóval) nevezetű népes mezőváros honolt Szigetvár eleste előtt; 1) jelenleg pedig csak 4 kisszerű falu 1777 lakóval foglalja el a nagy erdős térséget. — Mi illeti a jó szomszéd *Baranyát*, azt jóval előbb — azonnal a mohácsi vérnep után — éré a hason „*elpusztulásnak utálatossága.*” Igen jellemző, mit Baranyáról 1553-ban — Szigetvár eleste előtt tizenhárom évvel — irt a Törökországba mint követ utazott *Verantius* utazási naplójában: „*Kőszeg* után *Vörösmart* és *Laskó* mezővárosok mellett hajóztunk el — — — Oh jó Isten, milly szomorúnak látszott nekünk mindenütt a legjobb s legtermékenyebb vidék, milly elhagyattak s miveletlenek mindenek, szántóföldek s szőlők tövissel elboritvák, milly ritka minden helyen a szántóvető, milly kevés a marha s milly számos a pusztaság! Hajónk rácz kormányosa beszélé, hogy mig magyar parancsolt itt, egy egy faluban anyi volt a földmivelő, mennyi most harminczban is alig találtatik. És mit mondjunk azon feldúlt falvakról, melyeknek jelenleg még nevei sincsenek már fönn?!” 2)

Meghonosulván a zsarnok ozmán *Baranyában* s *Somogyban*, itt is, valamint az elfoglalt Magyarhon-

1) *Metales Uladislal R. sub bonis Famil. Istvánfy, et Abb. C. Jacob. de Sillislo. de an. 1513.*

2) *Koller, Hist. Episcopat. Quinque-Eccl. Tom. 5. pag. 342.*

nak egyéb részeiben is keresztény jobbágyoknak engedett lakást s birtokolást, ha őt szolgálilag uralni, szolgálni s fizetni nem vonakodtak. Ebbeli sorsuknak jellemzésére szabadjon használnom b. *Jósika Miklós* szavait, ki a Zrinyi-jéhez irt előszóban remek tollával így ecseteli a főleg vidékünkre nézve olly gyászos napokat: „A nemzet, melly kijöttekor keletről egyig nemes volt, az utolsó vad, ronda és buta törököt nagyságolta: a pasák előtt keresztbe tette kezeit, s ha nejét, vagy viruló leányát rabolta el a félhold kényurasága: a maga s jobágyai marháit adta el, vagy öseinek ékszereit olvasztatá össze s váltotta ki — — béke nyugalom nem volt seholy — — nem járt vidoron a nép az utzákon; nem árulta a kalmár áruil csendes elégültséggel boltjában; mindenek sötét siri szinezete volt. — Az arcok az örökös ingerültség, boszúvágy, ollykor félelem és ezer akadályokkal küzdés által bizonyos hideg, kemény kifejezést nyertek, melly csak akkor változott erőtetett szégyenlett alázottá, ha a magyart sorsa a törökkel vezette össze. Szívében a poklot hordva, melly böszült kárvágyba lobogott föl, kellett szeliden kérve állani a hatalmas hódító sátra előtt, ki a kérőt ebnek nevezte és a hozzá érintéssel magát tisztálaltítani hitte.” Milly igazak *Jósika* szavai, bizonyítja nem csak azon, vad kegyetlenség irta eredeti török levél, melly a pécsi nyilvános könyvtárban található, hanem *Thury* következő szavai is: „Bajunk főbbike az, hogy a törökök évente, kivált Eszék körül gyermektizedet szednek, illyenekből janicsáro-

kat nevelnek föl. — — Nincs is hatalmasb ozmán úr, kinek Magyarországon birtoka levén, egyszersmind Bosnyában vagy Trákországban nem volnának falvai, mellyeket magyar foglyokból népesített.” 1)

Ha csak a török maga zsarolta s hervasztotta volna a szegény jobbágyot, ugy még elviselhető leendett nyommasztó terhe; de azon kívül szolgálta s fizette ő keresztény földesurát is, kit a hódító török birtokából kiűzött, vagy abban adó mellett meghagyott, — sokszor kettőt, hármat is — és még többen is rája tolakodtak, 2) követeléseiteknek ha nem hódolt, zsoldosaik által elpusztított. 3) Szolgált s fizette törökbirta népünk roncsolt hazáját is, noha őt boldogítani megszűnt. Törvénykönyvünkől tudjuk, hogy *Szigetvár* eleste után a somogyi s zalai keresztény törökjobbágyok a kis-kanizsai végváron 12 napi ingyenmunkát tartoztak évenként tenni, s a magyarkirálynak is fejadót fizetni. Hozzájárultak mindezekhez a magyar végvári őrségeknék iszonyú rablásai, annyira hogy vidékünk védetlen népe csak nem többet szenvedett honfitársaitól, mintsem a vadtöröktől. Az 1548-ki 26-dik tczikkben a magyar földesurak őszintén megvallják: hogy a nép elnyomatása kiált az égre bosszuért s okozza leginkább

1) Haas, Baranya sat. földir. s történeti tekintetben. 199—205 lap.

2) Katona, Tom. 24. pag. 435—459. — 1563. 8. 54. t. cz. — 1567. 3. 17. t. cz.

3) Koller, 6, 95. 112. lap. — 5, 484. s t. b. — 1567. 2. 29. t. cz.

a honsúlyedését s majd csaknem végveszélyét. Ugy van, É. H., „*Halál, vérontás, versengés, fegyver, nyomoruság, éhség, romlás s csapások az istentelenek ellen készítették, ezek miatt történék a vizözön is — Az elnyomó örül, mikor valamit kezére kerithet; de utóbb is megbuknak a törvény megszegői. Az istentelenek unokái nem ágaznak el.*” (Bölcs Sirak. 40, 9—15.) Ezen isteni szavak igazságát teljes mértékben tapasztalá e szerencsétlen hon, melly megszagatva — elődei bűneit s vizsgálódásait siratta vérkönnyükkal! Azonban úgy látszik, mintha egész sulylyal inkább csak vidékünkre nehezedett volna az igazságos Istennek büntető keze; mert mit itt meg nem semmitett a török kegyetlenség, mit kirabolnia nem sikerült némelly lelketlen honfiak igazságtalanságának s a pártviszálynak, azt elenyészteté a gyakori tatárjárás. 1603-ban 20,000 tatár tanyázott vidékünkön! egész télen át. 1) Fölháborodik az emberi jobb érzés illy szenvedések csak hallására is! Ezekben a szent vallásnak kellett volna vigaszt hoznia a földhöz tapodott szegény népünk számára; de a szerencsétlen egyéb javaival ezt is elveszté vagy megmérgezé.

1) Haas, 182 lap. — Koller, 7, 76. — 78. — 1567.
2. t. cz. Bethlen es Forgách után Katona, Tom. 24.
pag. 307—317.

A mohácsi vérmezőn hét püspök hullott el, a többiek majd mindnyájan a még életben fönmaradt kevés papjaikkal együtt megyéjökből kiszorítottak; és javaikat az igazságtalan foglalásokat kenyérkeresetképen üző világiak foglalták el. Nevelé a bajt, hogy az uralkodók gyakran a megürült püspöki székek betöltését sokára elhalaszták; a római udvar pedig a kinevezett püspököknek megerősítést, — az országnak pártokra szakadása, s ebből eredett szövényes politikai viszonyok miatt — megadni vonakodott: azért évek folytak le, míg a kinevezett püspök apostoli tisztét megkezdhette; így lön, hogy az egész magyar papság valamint számra, ugy birtokra nézve igen igen elszegényedett. 1) Árván maradtak tehát legnagyobb részt a püspöki megyék s pásztor nélkül a nyáj: mi lehetett természetesb illy környülmények közt, minthogy a szomszéd Némethonban már ekkor lábrakapott hitujítási merény *Jézus* szent tanát s annak törvényes örét, az *egyházat* rombolólag megtámadó — az ugy nevezett *reformatio* — a huzamos szabadosság s békételenség viharaiban kigyúlt hazánkba is belopódzék, és itt a hitörei, oltár s neveiöntézetektől megfosztott és lelki vigasz után epedő nép között — kivált czélszerű előzmények után — elterjedjen s eröre kapjon?! „Első *Ferdinánd* bocsátott ugyan ki egyes parancsokat a kath. vallás föntartására czélzókat; de udvari tisztjei, kik

1) Gr. Majláth. Vallás - Mozgalmak. I. köt. 9. 11. lap.
— Koller, 5, 161. seqq. — 6, 385.

gyakran az újvalláshoz szítottak, nem engedelmeskedtek, *) és ha néha teljesítették is rendeletei, ez többnyire egyes helyekre nézve történt, s csak hamar az egész feledékenységbe ment. — *Maximilián* uralkodása alatt a hitujítás még inkább és inkább elterjedett, minthogy alattvalóinak vallása ő előtte annyira közömbös dolog volt: hogy hadvezérei is többnyire a protestantismust követnék, kiknek egyike, *Schwendl*, még elnökölt is egy magyarországi lutheranusok által tartott zsinatban, és a lutherána vallásra eltért Horváth — végintézetében magát Maximiliánt nevezé ki gyermekei gyámjának.” 1)

Valamint másutt, úgy nálunk is leginkább mozdítá elő az újtant az elfoglalandó egyházi jószágok utáni leselkedés, úgy hogy azok legnagyobb részét a pártosok csakugyan elis zsákmányolták. Ezen fölül már természeténél fogva szabadabb tért nyitván az emberi vágyaknak az újtan, csak hamar zászlója alá szegődtteté az elkorcsúlt akkori magyar nemességnek legnagyobb részét. Midőn *Rudolf* trónra lépett, a fölosztott Magyarhonban tizenhat főispán s az ország hivatalnokai majd mindnyájan protestánsok voltak. Ezek — egyházi jószágból is gazdagok — áldozatokkal s tekintélylyel munkáltak az apostoli ősi

*) Törvények s üdvös parancsok iránti engedelmesség legnagyobb kárával versenyzett ez időszakban a magyar koronáért Ferdinánddal Zápolya.

1) Gr. Majláth, Vallás-Mozgalmak I. köt. 11—13. lap.

szent hit elnyomatására, s az új vallási elveknek életbe léptetésére. Már *Ferdinánd* alatt vette kezdetét a magyar ifjak vallási vész gyűlpontjául tekinthető németföldöni neveltetése; már itt akadunk nyomára a nagyok által itt ott emelt protestans imas tanodaházaknak. Utóbb erőérzetökben erőszakot kezdének gyakorolni az újtan követői: nem építettek, nem vettek, hanem töröksegély mellett foglaltak, katolikusokat saját templomaikból kiszorítván, oltárokat és az urházának ékszereit földülván; a főurak s nemesek az ország nagyobb részét birván, jobbágyaikat uradalmaikban az újhit föl vételére kényszerítették. 1) Igen is, É. H., nem a szelid tanítás s okok erejével kivivott meggyőződés, hanem kecségtető ámitás, kard s fegyverek hatalma által — melly sokszor a kereszténység esküdt ellenétől kölcsönöztetett — terjedett, s kapott erőre hazánkban is a *reformationak* elkeresztelt hitujítás, 2) mellynek ellenséges megtámadásai ellen a catholicismusnak kellett magát védenie; mert magát akárki ellen is szabad s kell a természeti jognál fogva oltalmazni; s következzenek innét bár mi szomorú jelenetek is, ezek mindenkor csak az első oknak tulajdoníthatók.

1) Gr. Majláth, *Vallás-Mozgal.* 5. 13. 37. 41. lap.

2) Lampe után Koller 7. 31.—6, 325. 336. et seqq. — Haas, *Baranyáról* 165. s 207 lap. — Gr. Majláth, I. köt. 5. 35—42. lap. — Ribini *Mem. Aug. Conf.* pag. 106. — Timon *Epit. ad An.* 1558. — *Kazy Lib.* 2. pag. 145—157. — *Spanyik, Hist. R. II.* pag. 473. — *Katona, Tom. 24.* pag. 42. 824—328. —

Magyarországnak három uralkodói közül egyik, *Zápolya János Zsigmond* socinianus, vagy is unitarius volt, s így a kathol. vallás ellene; a török, egyik valláshoz sem tartozott, de a mindenkép bosszulandó magyarnak vallási viszályai fölött csak örvendhetett, és azokat az által is nem kevéssé segítette elő, hogy az ujtant s annak hirdetőit a katholikusok legnagyobb kárával kegyelte s tetteleg támogatta; 1) *Maximilián* pedig a protestánsok iránt engedékeny volt. Illy körülmények között az ujtának nem emelkednie lehetetlen volt elannyira: hogy a magyarországi ifjú *reformatio* egy időben két egyházi gyülekezetet tarthatott, és *Rudolf* uralkodásának kezdetén Magyarországnak a török igától ment részében 900 lutheranus község, kálvinista még több találatnék, s azt lehetett várni, hogy rövid idő alatt az egész ország protestáns leend. 2) — De az Isten örök tanácsában — a ki szentegyházát azért építé kösziklán, hogy a pokol kapui ne győzedelmeskedhessenek rajta — máskép vala írva. Eljött „*ideje, hogy ítéletet tarts Isten, mert a gonoszok fölbonították s elszórták törvényedet.*” (Zsol. 118. 126.) „Egy férfiú lépett föl a hazában, ki isteni segély és hivatástársainak közremunkálása mellett, egyedül szellemi fölsőbbsege s erős akarata által tiszta fényt

1) Emerici Zigerii Luth. epist. ad Math. Illyricum de an. 1549. — Ribini után Koller 5, 317—321. — 6, 325. 336. —

2) Gr. Majláth. I. köt. 13. 41. 42. lap.

árasztott az elhomályosodott magyar kath. egyház láthatárára. Ezen férfiú *Pázmán Péter*, Jezus rendéből s későbben esztergami bibornok - érsek volt. Ez — hatalmas szóban, irataiban s tetteiben — rövid idő alatt észrehozá a kath. szent hittől elpártolt hazánk nagyjait s nemességét, mellynek nagyobb részét csak hamar odavezette vissza a honnét soha nem kellett volna eltávozniok. *Kemény János Bethlennek* meghitt tanácsnoka, s mint ilyen *Pázmánnak* ellensége, három férfiut nevez nagynak azon időbeni magyarok közül: urát fejedelmét, *Bethlen Gábort* s ennek két ellenét; *Eszterházy Miklós* nádort, és *Pázmán Péter* bibornokot. *Keménynek* tökéletes igaza van; s ki *Pázmánt* nagynak nem tartja, nincs fogalma a nagyságról, vagy felekezettességbe van sülyedve. Midőn ő föllépett: a kath. papság szegény, nyomott, félenk s számra csekély vala; midőn meghalt, a magyar egyházi rend ősi javainak legnagyobb részét visszafoglalta; tekintélyes, bátor volt és mivelt. — Midőn *Pázmán* föllépett: Magyarország irányát protestánsnak találá, s midőn meghalt, ez irány katholikus volt. „1) Ez azonban — ha ezen a katholikusokra nézve kedvező helyzetváltozásból sarjadzott harmincz éves háborúnak inségterjesztő pártviszályait számba sem vesszük, — legkevesbé sem szüntetheti meg egy tiszta érzelmű honfinak a fölötti érzékeny fájdalját s méltó neheztelését, hogy a hitujitók — felejtve nemcsak

1) Gr. Majláth, Vallás-Mozgalmak. I. köt. 19—26. lap.

az igaz vallás, de egyszersmind a felejtethetlen hon legszentebb érdekeit is — akkor, a midőn az elnyelésünkre megnyiló közveszély mélységei s az azok szélén búslakodó hon üdve az egyesülésre s szabadulásra intett, lángoló üszköt vetének az eddig testvérileg egymást ölelő békéshon polgárai közé, és a magyart nem magyar mellé, hanem ellenébe állíták, hogy jövőre rokoni szeretet helyett szívében poklot hordva, a gyűlölség s bosszúvágy létrontó kinjaiban fölemésztessék. Ide vágott másfelé tekingető kehidai polgárunk remek tollából kifolyt következő szavaival: „Számos évek hosszu során keresztül nyögött, szenvedett s vérzett hazánk a vallásbeli viszálykodások iszonyu csapásai alatt, s annyi ezer élet, melly a rabigába görbedt hazának megmentésére s a földült szabadság visszaállítására lett volna fordítandó, annyi erő s tehetség, mik nemzetünket nagygyá s boldoggá teheték vala, vallásbeli villongásokban egymást rontva s emésztve lettek elpazarolva.” 1) Mi nagy rosszat, mi páratlan veszélyt hozott magával hazánkba a *reformátio* névvel diszesített vallásujítás, azt csak az képes fölfogni, ki figyelemmel kíséri akkori törvényeinket s olvasta azon terhes vádak legioit, mellyeket 1681-ben egymás ellen emelének és az uralkodónak benyujtának a vallásban meghasonlott és keserű küzdésben már kifáradt hon polgárai! K. H., nem szándékom a behegedt régi sebeket fölszaggatni — nem czélem az idegenkedés

1) Ns. Zala vármegye fölírása v. házassági ügyben. 1841.

s keserűség daemonait, hol azokat lecsilapítani sikerült, felkölteni, vagy az újra ébredezőket nevelni: de miután olly kort élünk, mellynek nyugtalanodó szájhösei, letapodva a megmásíthatatlan történetek tiszteletes szavát, hitegetni s vakmerően gyanúsítani meg nem szűnnek: mintha a kath. *clerus* lett volna főbb oka nemzeti bajaink s hátramaradásunknak — a mondottakkal tartoztam a történeti igazságnak s tisztelt hallgatóimnak „*Gyűlöletesek lesztek mindeneknél az én nevemért, a ki pedig végig mindvégig állhatatos leend, az üdvözül.*” (Matth. 10, 22.) „*Ha e világ titeket gyűlöl; gondoljátok meg, hogy engem előbb gyűlölt, mint benneteket, — de mivel hogy — én választottalak ki titeket e világból, azért gyűlöl titeket e világ. — Ha engemet üldöztenek, titeket is fognak üldözni*” (Joan 15, 18. 20.) De ne csodáljuk ezt „*az emberek inkább szerették a sötétséget, mint a világosságot: mivel az ő cselekedeteik gonoszok valának.*” (Joan 19, 20.) Így paizsolta föl maga az isteni tanító hiveinek keblét az úr harczainak lelkes megküzdésére — miért napjainkban nyugtalanság türelmetlenség s uralkodási vágy bűnével bélyegeztetnek, és azokért, a miket csak az igazság mellett s ön védelmökre törvényszabta korlátok között észszel s szivvel fölhoznak, szeretlenségről vádoltatva, legindulatosban megrovatnak. — De nem szabad felednünk: hogy az üldözés az igazságra nézve mindenkor jellemző volt.

Miután hitszakadási tekintetben megnéztük vérző hazánkat, és láttuk, mikép dűlta fel a *reformatio* a nemzeti erőt és a vallás boldogító malasztjait, vessünk már most, K. H., egyikét pillanatot különösen *Baranya* és *Somogy* vidékünk vallási viszonyaira. Szomorú volt a török óniga/vidékünkön az egyház' állapota. Ennek jellemzésére alig lehet hitelesb, vagy világosb adatot felhozni, mint a minő azon érzékeny levél, mellyet 1581-ben a szigetvári vésznep után tizenöt évre — irt *István* pécsi kath. plebánus XIII. *Gergely* pápához: „Itt Pécsett hajdan több mint 300 pap szolgált catholice Krisztusnak, István szavai, egy sem szükölködött közölök. Jelenleg pedig mind el vannak széledve, mások megölettek, mások megfojtattak, a szentegyházak szétrombólvák, az oltárok felforgatvák és csak magam mint a keresztény raboknak méltatlan szolgája hagyattam meg szegényen, szükölködvé, hogy kenyérrel is alig lakhatom jól, és naponta keresik lelkemet.” 1) A pécsi püspökség — mellyhez *Somogynak* 26 közönsége tartozott *Szigetvár*' eleste előtt 7 évvel — 2) a mohácsi gyásznep lealkonyodta és *More* püspök eleste után *Szerecsen* tolnai főispán kezére jutott, és 1543-ik után, midön egész *Baranya* török vaspálcza alá görbedt, számos más világi urak bitorlólag élvezték egyházi javait, mennyire a török miatt leheté; a kevés megmaradt papnak pedig viskókba kellett ma-

1) Koller 6, 337. s t. b.

2) Ugyan ott 5, 165. — 6, 60.

gát meghuznia, és eleinte szűrükön, nádasokban s berkekben lappangva, éhenhalással küzködni. Az ősi isteni tisztelet, a nevelő s más jótékony intézetek megszűntek; az elszórt kath. nép csak nagy ritkán részeseülhetett *Jézus* tiszta tanainak s szentségeinek lelket emelő vigaszaiban. 1) „*Szent helye pusztán hagyaték, ünnepei siralomra fordulának, szombatjai gyátláztatra, fénye pedig semmivé változék.*” (1. Makk. 1, 41.) Enyhült idővel a baranyai katolikusok nyomtatása, mert a hitszakadárok minden fondorkodásai ellenére törekvésök legalább megvehető kezdett lenni a török hódítónál — 2) 1629-ben *Sennyey István* akkori váczai püspök szerint Pécssett 1000 házból csak 40 volt katolikusoké, a többit török és protestáns lakta. A főtemplom mecsetnek használtatott. 1721-ben mégcsak 26 kath. plebánia találtatott *Baranyában*, mint az akkori egyházi látogatásból kiderül. 3)

Mi pedig az annyi kellemekekkel magát kínálkozó kedves *Somogy* lakóföldünket illeti: mig Szigetvárban magyar parancsolt, annak nemcsak anyagi, de szellemi jólléte is a szomszéd török s békeháborító hitszakadárok minden berontásai daczára is türhetően volt biztosítva. Mint fölebb érintém, nevezetes várak díszlének ott akkoriban, hol jelenleg csak azok omladékai, vagy még azok sem találhatók; szép városok és népes falvak ottan, hol most izléstelenül épi-

1) Koller 6, 336. s t. b. — Gr. Majláth. 41. lap.

2) Kazy után Koller, 7, 17. 58. s. t. b.

3) Haas, Baranyáról. 257. lap.

tett kunyhók vagy csak az emberi szelid érzést szomorító erdei vadonság látható: nem lehet tehát föltenni, hogy fényes s népes Somogyunk — akkoriban a jótékony intézetek' és szellemi jóllét tekintetében szegény lett volna. Még *Kálmáncsán* is — akkoron szép s nagykiterjedésű városban — híres főtanodát találunk. 1) *Szigetvár* pedig — melly akkor két, uj- s ókülvárosból és kül- s belvárból állott — többrendű tanoda és egyházokon kívül, könyvnyomdával is diszlett, mellynek műhelyéből 1539-ben az első magyar nyelvtan; 1541-ben pedig magyarra áttett biblia került ki. 2) 1564-ben — török hódítás előtt két évvel — *Szigetvár* székhelyévé lett az 1543-ban állomásából kiszorított és egy ideig *Posonyban* tartozkodó pécsi káptalannak és *Dudith András* püspöknek, ki az ostrom napjaiban lengyelországi követségben járt el. 3) Szóval, míg csak Szigetvárat magyar birta, mindaddig *Somogy* is megörzötte a nemzeti és kevés kivétellel — az ősi katólikus szint s irányt. De alig esett el *Szigetvár*, Istenem, mi sötét, mi szomorú borúra változott *Somogynak* eddigi szép derüje! „A messzi téreken a föld pusztá volt — b. *Jósika Miklós* szavai — a faluk romokkal fődve s fedetlen égő üszköktől körözve mindennütt pusztulást, rablást láttattak. Csak az ostrom foga

1) Lampe után Koller 7, 39.

2) Közh. Esméreték Tára. Szigetvár. Haas, Baranyáról. 336. lap.

3) Koller. 6, 5. 197—203. 212. 213.

felszántotta várak s városok adának épebb, de törökösen szennytelt ronda tekintetet. — — — Mindenütt idörongált napsütötte, beesett s halvány arcokat látott a szem, mindenütt fegyvert s védkészületet.” E nyommasztó körülmények között számüzettek tájunkról a jótékony múzsák minden még legkisebb ajándékaikkal együtt, valamint a keresztény vallás nyilvános gyakorlata s üdvös hatása is. — előre sejdítvén Somogynak keresztény népe e veszélyt, nem csak kiki tulajdonának megmentéséről minden telhető módon jó korán gondoskodott, de a közjavaknak is, p. o. a templomok harangjai; ékszerei és szent drágaságainak eltakarításáról czélszerűen intézkedett: ha másképp nem lehetett, a földgyomrának adta át azokat, késő ivadékainak így megörzendőket. *) Menyire helyén volt a keresztény lakók ezen előgondoskodása s ovakodása kitünt későbbben, midőn a török által rombadöntött nagyobb épületek s templomok még anyagait is a keresztényraboknak kellett *Szigetvárra* vagy más erősítvényekbe baromilag szállítaniok. 1) Ezekből állította helyre az ostrom által

*) A lakócsai uradalmi pusztán, mellyen török uralom előtt *Budics* falu állott, husz évvel ezelőtt irtások törtévé, a munkások a török által földult templomnak mély kőalapjait felszedeggették, és egy nagyszerű harangra s szent edényekre akadtak; — fájdalom! a fukar ásók e nagybecsü kincset eltitkolták, és azt sötét éjjel kiemelve, a szomszéd dombói zsidónak, ki azt összeolvasztatta és eladta, 100 vfrton kezére játszották.

1) Budicsi templomnak használható kövei és téglái *Sziget-*

megrongált várbástyákat s kapukat; építtette a me-
 cseteket s fürdőket; kijavíttatta s ujonnan építtette
 a lakhelyeket a zsarnok ozmán, hogy így 122 évre
 kényelmesítse s biztosítsa nálunk a minden lelkesedést
 előlő, minden erőt dermesztő és a szelid keresztény
 erkölcsöket mélyen sülyesztő lakását! *)
 „*Teljesitem ez országon minden fenyegetésimet,
 mellyeket ellene szólottam*” (Jer. 25. 13.) *Igen,
 uram, mi most fogságban vagyunk, hová te szégyenítésül,
 gyaláztatul és büntetésül vetettél minket
 atyáinknak gonoszsága szerint,*” Tanuld meg
 tehát, oh nemzetem! „*hol az okosság, hol az erő,
 hol a bölcsesség: hogy egyszersmind megismerjed,
 hol legyen a hosszú élet és szerencse*” (Baruk 3,
 8. 14.) De nem, — a magyar csak maga kárán —
 sőt még így sem akar mindenkor okulni: nem kell
 neki a nemzeti egység — nem a hazafiúi bizodal-

várra vitettek — a mint ezt az 1737-ben készült és a
 nm. k. kincstár levéltárában találtató uradalmi *lelet-
 tár* (Inventarium) hiteles kútfők után előadja.

- *) Mennyire vadította el a vad törökkeli viszony vidé-
 künk magyarjainak erkölcsöit, annak megmutatására
 elég legyen Zieger Imre Kellernél 5, 317. s. t. b. ol-
 vasható levelére hivatkozni, és a sok közöl csak két
 kebellázító tényt figyelmébe ajánlani a t. olvasónak:
 azt t. i. melly *Haas* tanító úr által *Baranyáról* irt je-
 les munkájának 239-ik lapján olvasható; és azt, mely-
 lyet a drávaszentmártoni lakában meggyilkolt *Flori*
 apátnak a megsokasodott rablók általi kínos kivégez-
 tetéséről előhoz a Nm. k. kincstár levéltárában meg-
 őrzött 1765-iki oklevél. — Lásd 1563. 28. t. cz. —

mas egybeolvadás: pedig az egység adja az erőt: az erő megszerzi a békeséget, a béke pedig megtermi a boldogságot s a nemzeti jóllétet. — Vagy tán erő a mozgalmaknak szülő s tápanyja? legyen — de a józan ész, a szent vallás s honszeretet érdekei igazságot tisztelő békés irányt és szent célt követelnek számukra, — különben veszünk!

Ha fölkelhetni sikerülne elődeinknek a magyar földet sűrűn fedő sirhantok alól, ah, mi érzékenyen szólnának azok saját szerencsétlen tapasztalásukból: hogy nem is annyira a túlsúlyozott ellenséges erő, mint inkább a polgári pártviszály; az önzésbe mélyen sülyedt szerencsétlen egyetnemézés füzé hajdanta terhes rablánczokra a magyart; főleg pedig a szép *Baranya* és *Somogy* lakóit! 1) Valamint azt is elmondhatnák, mikép a mohácsi gyásznappal hozzájuk beköszönt, és az egy *Istent* együtt imádó békés polgárokat csak belháborúra hevítő hitujítás nemcsak egyesülés és szabadulásukat lehetleníté; de a hitszakadási merényletnek kedvező törökuralmat még *áldáskint is* tekinték s *magasztalák Somogynak s Baranyának* protestáns lelkészei! — 2) Én igen természetesnek nézem e dolgot: mert *Jézus* isteni tanításaitól — mellyek béke idején páratlan akadályok daczára is csodálatosan megkezdék s folytatták dicső hódításaikat — minden eltérő tanrendszerek csak vi-

1) Koller 6, 88—128. 5, 284—290 — Koller után Haas. 194—196. — 241—246.

2) Ribini s Lampe után Lányi 1, 56. — Koller, 5. 330

haros idők, féktelen emberi indulatok és más kedvező körülményeknek köszönhetik létüket, és gyarapodásukat! Azért vidékünkön is csak azon lépéssel terjedett a mohácsi veszedelemmel magát feltoló újtan, a minő mértékben elnyomatott a nemzeti s ösegyházi élet. — A török rabiga alatti időkben 144 évig kellett a pécsi püspöknek távol székelnie megyéjétől, — nyájához nem férhetett; volt idő, midőn az egész pécsi püspöki megyének csak három elbátortalanult plébánusa volt; 1) és ismét volt idő, midőn sem *Somogyban* sem *Baranyában* egy állandó lakásu kath. pap sem volt található. 2) „1612 év körül Pécsen az ó és újhitnek vallói közt kevés katolikus élt. Lelkészök nem lévén, egyik tudatlan és szentetlen létére, tiz más segítségével, és fölvaltva papokul szolgáltak, oktattak, sőt miséztek is.” 3) A katolika egyháznak illy mostoha helyzete mellett könnyű volt a hitszakadásoknak a magára hagyatott kath. népet szószékeikhez összezsúfolni, annál inkább, mert a hol szó s ok nem használt, segített az erőszak. 4) De nehogy gyanusítani és a történeti igazságtól eltérni látszassam, a hol csak beszédem szövege megszenvedi, az első hitszakadók saját szavait fogom fölhozni. A hit-

1) Koller 6, 336 s a t.

2) Lásd a kath. rendek feleletét a protestansok' sérelmeire, 1681. Gr. Majláthnál 42. lap.

3) Koller után Haas, 264, lap.

4) Koller 6, 336. s a t. — Epist. Joan. Reyerthoy an. 1551. Lampe Lib. II. pag. 102. — Katona, Tom. 24. pag. 42. 324—328. —

ujítás nálunk mindjárt a mohácsi gyásznapi után kezdődött, hatalmas pártfogóra találván *Siklósnak* urában, *Perényi Péterben*, kinek oltalma alatt Siklósy Mihály Siklóson és környékén bátran kezdte az új tanokat hirdetni. Nem sokára *Zieger Imre* is hozzákezdett vidékünkön a reformáláshoz, és buzgó utódja, *Thury Pál*, *Melanchtonnak* tanítványa, csak hamar nyomdokiba lépett. Mindazáltal csak 1543 körül a törököknek nálunk meghonosodása után, nyert *Baryában* az új hit szabad tért, és ismét már *Szigetvár* megvétele előtt átszivárgott Somogynak szomszéd helységeibe is. De itt is csak a szigetvári vész után fejlődhetett ki teljesen. „*Sztáray Mihályt* találjuk mindenek előtt működve Luther részére; de Luthernek követői nem sokára csak nem mind Kálvinhoz csatlakoztak. Ezen fölül az erdélyi sociniánok is megfészkeltek vidékünkön annyira, mint sehol másutt Magyarországon.” 1) Így lett lakóföldünk valóságos babelje: mert az igazságtól eltérni, elég arra, hogy különféle tévelyek fergetegeitől ide s tova hanyattassunk szüntelenül! —

„A *reformáció* történetében nagy szerepet játszanak: *Laskó*, *Vörösmart*, *Herczegszőlős*, *Szigetvár* és *Kálmánca* — — mint városok. — Míg 1544-ben elkezdé *Laskón Sztáray Mihály* az új tant hirdetni, jártas levén a zenészetben, gyönyörűen énekelt szép, erős, hangos szavával az általa csinosan magyarosított zsoltárokat a nyilvános prédik-

1) Koller után Haas 206. lap.

kácsiók előtt; és csak hamar hire terjedett az egész tájon, hogy újhit támadott, mellyről előbb még soha senki sem hallott csak szót is, és erre a *Baranya-vár*, *Duna* és *Dráva* közti ugy nevezett hegyaljai vidéknek körülfekvő városai, mezővárosai, *) és falvaiból seregesen tódult hozzá a nép mint valami híres vásárra.” 1) Hogy az említett *Sztáray Mihály* nagy sikerrel papolt, következő saját szavai tanusítják: „Már hét esztendeje, mióta én Isten akaratából a török uralom alatt — a keresztnek igéjét (?) kezdém hirdetni, és már a *Duna* s *Dráva* mentében a későbbben hozzám csatlakozott segédek közremunkálásával 120 egyházat építettem.” 2) De milly türelmetlenül viselte magát Sztáray az ittott talált kath. papok ellenében; ezt is eléggé mutatják im e szavai: Hosszas volna mindazt elbeszélni, mennyi összeütkezésünk volt e hét év folytában a pápának papjaival. De elég azt megírni, hogy azokat mindenütt meggyőztük, és mint *farkasokat messze üztük*. — Az idén *Valpó* s *Vukovár* körül két csatában győztük meg őket — és némellyeket *félelem által* teknyő alá, mellyen három asszony ült, *elrejtőzni kényttettük*.” 3) Sztáraynak munkatársa *Zieger Imre* 1549-ben *Il-*

*) Ime, ott a török uralom előtt városok és mezővárosok virágoztak, hol ma városnak nyoma sincs és mezőváros is csak három áll.

1) Epist. Sam. Patai Minist. Calv. Koller 7, 30. 31. Haas fordítása szerint.

2) Lampe ad an. 1551. pag. 103. Haas fordítása szerint.

3) Lampe, ad an. 1551. pag. 103. Haas fordítása szerint. —

lyricus Mátyáshoz irván, a többi közt mondja: „Middön néhány év előtt *Wiltembergát* elhagyva, sebes utazással *Tolnára* jöttem, e várost olly istentelennek s bálványozónak (?) találtam, hogy két hét alatt annyi ezer ember között alig találtam hármat vagy négyet, kik az evangéliumi tanokat tisztelték. Tolnáról kiindulva *Kálmáncsára* tértem, hol isten igéjét (?) másfél hónapig hirdettem. Itten többen hamis és istentelen (?) tanokról lemondva, Krisztushoz szegődtek. (?) Innét hivattattam *Zeblebium* Vörösparthoz szomszéd mezővárosba, melly *Vörösmart*-nak neveztetik közönségesen. Itt sok ideig laktam. És noha e vidéken sok tolvajt, utonállót és gyilkost találtam, mindazáltal majd mindnyájan *Krisztus Jézushoz* tértek. (?) Beszédem volt Sztáray Mihály, laskói lelkészszel, kivel tanításra nézve megegyeztem. Utoljára két év s kilencz hónap mulva visszahivattattam *Tolnára*. De itt a várost két részre osztva találtam. Mert az egyik rész Krisztushoz (?) a másik a pápához (?) csatlakozott. Ezekkel nekünk sok terhes pörünk volt, de az ur csudálatosan megvédett bennünket *a török kormányzók s igazgatók által*, kik jelesen *kedveznek* nekünk. De *kedvezésökre méltatnak bennünket a török ügyvivők* is, kiket nyelvökön *Cadiaknak* hívják. — — — Tolnára visszajövén, új tanodát nyitottam. — — Ezen tanodákban több kevesebb 60 tanítványt, a népből pedig majd 500 hallgatót számlálunk. Bár több munkatársunk volna. Sok városban mezővárosban s faluban, a honnét a pápa papjainak el *kellott buj-*

dosniok, az Isten igéjének nincsen hirdetője.” 1) 1550-ben *Szeghedi Máté* volt *Kálmáncsának* predikátora. Ez *Teryek Tamás*, kiskanizsai kapitány előtti — *próbaképeni* — papolásra ajánlkozik, és ez által igyekszik őt arra bírni, hogy őtet és az ő szolgálatát *Nádasdy Tamásnak* nádornak ajánlja. 2) — Nehogy azonban *Érdemes Hallgatóimnak* a reám nézve megbecsülhetetlen figyelmét fárasztani látszassam, még csak *Reyerthoy János* 1551-ben magyar kancellariai protes. titoknok’ következő szavaira hivatkozom: „Az egész Magyarhonban predikáltatik az evangelium” vagy is az ujhit „mellynek ellenmondanak a pápának püspökei s papjai, de a török alatti részekben szabadon hirdettetik — — — csudálatra méltó dolog, hogy valahányszor pörölnek a keresztény pásztorok a pápának papjaival a török-ítéletek s hatóságok előtt, *mindenkor nyernek az uj evangelium hirdetői*” 3). Itéljenek már most, É. H. ezen az első hitszakadárok szájából származott néhány vallomásból, ha a vidékünkön *reformatio* terjedett-e isteni szent intézethez illő módon? nem illeszthető-e rájuk az urnak fenyegetése:” *Megbüntetem a profetákat, kik hazug látásokat beszélnek, és hazugságaikkal elcsábítják népemet; holott én nem küldöttem őket, sem nem parancsoltam nekik, kik e népnek semmit sem használhatnak.*” (Jer.

1) Ribini Mem. Aug. Confes. Tom. I. pag. 90. et seqq.

2) Ex autograph. Koller. 5. 324.

3) Lampe. Lib. II. pag. 102.

23, 32.) Nem onnét nyerte-e a védékünkéni ujhit életét, erejét s győzelmét, a honnét rabszolgaság, fölosztás s keserű halál jöve nemzetünk political és vallási életére?! 1) *Én egy perczig sem késem kimondani historiai hitemet s abbeli legbensőbb meggyőződésemet*: hogy a magyarhoni, különösen pedig a vidékünkéni hitujítás leghasznosb szolgálatokat tett az ozmán félhold kényuraságának; de ez sem maradt hálátlan, sem adósa kedveltjének. A töröknek ereje által szorítottak ki szent hivatalukból a kath. egyháziak; annyira, hogy Somogy és Baranyában alig találtatott állandó lakásu lelkipásztor, és ismét csak török oltalom mellett lön ugyan azon időben *Somognak* 100, *Baranyának* pedig 40 protestans. 2) Számüzetett a pécsi püspök papjaival együtt megyéjéből, és *Sztáray Mihály* foglalta el helyét vidékünkön mint első prot. superintendens, kit Vörösmarti Illés váltta föl *Herczegszőlösön*, hol már 1576-ban — *Szigetvár* eleste után tiz évvel — 40 prot. lelkész jelenlétében hires egyházi gyűlés tartatott. A herczegszőlösi superintendentiától négy esperestség függött: a pozsegai, mohácsi, pécsi és szigetvári. 3) — Virágzó volt tehát vidékünkön az ujjvallás: de nem a pogány töröknek kell-e ezt köszönnie? A katholika tanodák megritkultával nyitattak meg a protestánsokéi, és csak ott virágoztak ezek, hol ama-

1) Lampe. ad an. 1551. pag. 103.

2) Gr. Majláth, 42. lap.

3) Lampe után Kollor 7, 29—42.

zok elenyésztek. Már az első hitszakadároknak híres collegiumjok volt *Pécselt*; 1545-ben gymnasiummal bírtak *Vörösmarton*, 1) szinte jeles tanodára tettek szert *Kálmáncsán*. A többi iskoláik olyanok voltak, a millyenek a szegényebb mezővárosok és falukéi” szoktak lenni. 2) Igy fojtotta el a kereszténység bős ellene nemcsak polgári, de vallási szabadságát is a magyarnak, ki ez előtt gyakorta annak vérebe mártotta kezét, és soha vele szövetkezni nem indott! de így eltette is azon magyart, ki ügyének szolgálva, ölte s üldözte honfitársát! És ez mind azon ujhit — azon reformatio — miatt, melly felázodván a kath. egyház isteni tekintélye ellen, nemcsak tévelyítő s kinzó kételyek, habozások s végtére vallási közönyösségnek tevé ki martalékul a már is ezerféleképen meghasonlott ország lakóit: de egyszersmind rugony s ingerül is szolgált a csak hamar reá következő s azóta folyton növekedő szabadosság és forradalmaknak: 3) földülta a nemzet egységét s bé-

1) Lásd Bod. Ath.

2) Lampe után Koller 7, 42.

3) Dort, wo die Reformation die Menschheit zersplitterte, öffnet die Revolution sehr schnell den stürmewollen Schlauch des Aeolus, und losgelassen durchwühlen diese den Ocean der bürgerlichen Gesellschaft in seiner tiefsten Tiefe, bis der allbarmherzige Lenker der Welt sein mächtiges Quos ego! ihnen entgegen donnert.

So zeigt uns denn die Geschichte, wie in England und Frankreich auf die Reformation die Revolution folgte, wie in beiden Staaten das Haupt eines Königs durch Justizmord fiel, wie die Republik, die Anarchie, die Sol-

kéjét, megrendítette a felsőbbségek tekintélyét, megingadoztatta az uralkodók székeit! — Legkisebbet

datenherrschafft und die auf unchristlichen Konstitutionen gegründete Restauration in denselben folgte, und die wahre Kultur und Sittlichkeit, das bürgerliche und häusliche Wohl darin immer mehr sich verminderte oder gänzlich verschwand. Eben so zeigte sie uns, daß, da die deutschen Fürsten ihre Reformation nicht ohne Frankreichs nachdrücklichste Hilfe durchführen konnten, auch ihre Revolution von diesem ihnen gebracht, und durch Auflösung des Reichs, durch Beseitigung des Reichsoberhauptes und der meisten Reichsglieder, durch Zerreißung und jammervolle Vertheilung der Länder, durch gänzliche Beraubung und Unterdrückung der Kirche, und selbst durch Einführung schlechter unchristlicher Konstitutionen in das Leben gerufen worden sey, wobei das arme deutsche Volk auf den Schlachtfeldern sich verbluten, und zugleich die fremden Heere, die ihnen die Revolution brachten, bezahlen, ernähren und beherbergen mußte. Jenes Schweden aber, dessen Wasa's nicht sich begnügten, im eigenen Lande den kirchlichen Abfall auf die empörendste und gewaltsamste Art zu erzwingen, dessen Gustav Adolph im Geiste des niedrigsten Egoismus und der empörendsten Rechtsverletzung als ein unberufener Fremdling und Schützer des Protestantismus in Deutschland auftrat, und dem unglücklichen Magdeburg die Zerstörung bereitete, die es durch seinen Anschluß an ihn mindestens verdient hat, (H. Leo Universalgeschichte. Pag. 389.) was ist aus diesem unglückseligen Lande, was ist aus seinem reformirenden Königsstamme geworden? Zur Hälfte von Rußland verschlungen, hat es nicht bloß seine eigene frühere Bedeutendheit gänzlich verloren, sondern der letzte Sproß aus dem Blute der Wasa's mußte selbst in jenes katholische Reich flüchten, wel-

sam vétünk tehát az Igazság ellen, állitván, hogy ezen hitujítás s az ebből eredett nemzeti meghasonlás több

ches zu zerstören, sein Ur-Urahne so sehr sich abgemüht hatte. — Auch Polen verbüßte die Trennung von der Kirche durch seine gänzliche Zerreißung, eben so Ungarn durch seine zweihundertjährige Sclaverei unter dem türkischen Halbmonde, aus der es allein das fromme Kaiserhaus Oesterreich errettete. Holland aber, das seit fünfzig Jahren seine Dranier selbst einmal verjagte (1787) und nachher noch dreimal verjagen sah (1794—1806—1830), das schon so schwere Verluste erlitt, und immer mehr seinem Verderben entgegen geht, dürfte wahrlich mit dem Schicksale grollen, das den schweigsamen Dranier den Händen des Herzogs Alba entzog. (Hr. Leo Universalgeschichte. Pag. 321. Leo bedauert, daß die Fürsten in den neueren Zeiten des größten Glückes entbehrten, solche muthige, von innerer Verantwortlichkeit nicht zurückschreckende Diener zu besitzen, wie der Herzog Alba gewesen.) Selbst jene Schweiz, die einst der größten Freiheit genoß, als sie noch katholisch war, was ist sie jetzt? — doch bloß ein elendes politisch-religiöses Getrümmer, zu dem man selbst den Handwerksburschen den Zugang ver sagt.

Wenn demnach in allen diesen Staaten auf die Reformation stets die Revolution und mit ihr das Verderben der Fürsten und Völker folgte, so sehen wir denn auch leider, wie die in Spanien und Portugal eingeschmuggelte Revolution ihrem Grundprincipe gemäß wieder auf die Reformation hinarbeitet. (Naturgemäß besteht zwischen dem bejahenden und verneinenden Principe eine ewige Feindschaft, wie zwischen des Weibes saamen und der Schlange, wie zwischen dem Glauben,

kárt okozott a magyarnak a török ellenségénél, kinek uralmát is leginkább hitszakadáraink segíték elő hazánkban tovább másfél századnál!

Az isteni gondviselés után a romai pápának különösen hálával tartozik vidékünk kath. népe, azon megbecsülhetetlen jótételekért, mellyeket sanyargatott

der Demuth, der Liebe und dem Unglauben, dem Hochmuth, dem Haße, weshalb auch die Kirche nie mit der Reformation und Revolution sich befreunden kann. Denn da die Kirche unbedingt Glauben, Unterwürfigkeit und Selbstverläugnung fordert, da sie auf die göttliche Offenbarung, auf das geschriebene und ungeschriebene Wort, auf ihre eigene Unfehlbarkeit u. die Gläubigen verpflichtet, da sie die Grundlage der Staaten, der Throne, der Obrigkeiten, des Rechts und der Gesetze als von Gott ausgehend bezeichnet, so läugnet aber die Reformation die Offenbarung, die Tradition, die Einsetzung und Untrüglichkeit der Kirche, und macht ihre Anhänger zu Herrn des Glaubens, wie auch die Revolution jede höhere Urquelle des Rechts und der Staatsgewalt in Abrede stellt, und diese blos aus dem allgemeinen Willen der Individuen herleitet, weshalb der Satz, daß der Mensch sein eigener Priester und König, seine Vernunft aber seine alleinige Gottheit und Auctorität sei, der einen wie der anderen stillschweigend zum Grunde liegt. Wollen daher die Völker und Fürsten die ältere, neuere und neueste Geschichte vergessen, so wollen wir aber, allen schlechten Zeitungsschmierern und befangenen Predigern zum Troste, an die Wände der Gegenwart mit Belsazars Schrift schreiben — „Reformation! Du warst und bist zu allen Zeiten und an allen Orten der unheilvolle Saame zur Revolution.“ v, S. U. B o o st. Die neueste Geschichte von Oesterreich. Augsburg 1839.

őseire árasztott az inség és üldözés idejében. Az már 1536-ikban küldötte árva egyházi megyénknek helytartóul *Pesti Ferencz* epiphaniai fölszentelt püspököt, kinek szükségeit 200 darab arannyal fedezte évenként a magáéból. 1) 1587-ik körül megújítá ezen atyai gondoskodását a hívők atya, és *Stamir Bonifác* kevésigényű, szegény, de erényes férfit küldé az üdvözítő szent vallás áldásait nélkülöző ösatyáinkhoz. Ez — mennyire a mostoha körülmények miatt lehete — rövid ideig püspöki szent foglalkodásait végezte gyászos vidékünkön. 2) De különös hálával tartozik vidékünk kath. népe a szerzetes rendeknek is, főleg pedig az 1561-ben Magyarországra szerencsésen behozott, ernyedetlen buzgalmu jezsuitáknak, kik el-eljöttek elhagyatott őseinkhez, vigasztal és szentség szolgálattal ellátandók a községeket. Kiszámlálhatná el ezen jámbor férfiak áldozatait, életveszélyek közt folytatott fáradozásait, vidékünk kath. népe körüli felejthetlen érdemeit?! Ha ők segínyt nem hozandottak az árván hagyott s minden oldalról szorongatott kath. őseinknek, ah mi ritka volna napjainkban vidékünkön a magyar katolikus! Mind ezekért, valamint az emberiségre árasztott összes áldásaikért legyen áldott emlékezetök!

Ezen isteni küldöttek csak hamar szálkáká válnak az ellenséges emberek szemében. Mindjárt az elsőt, *Vásárhelyi Györgyöt* az új, megjavított nap-

1) Koller 5, 196.

2) Ugyan ott, 6, 336 — s. a. t.

tár behozatala miatt a hitszakadárok a pécsi basa által halálra ítéltették; ezen ítélet végre is fogott hajtatni, ha *Pécsnek* akkori vendége *Bethlen Gábor* nem szánakozik az elítélten. 1) 1588-ban a pécsi polgárságnak nagyobb része arianus lévén, csak egy *István* nevű kath. pap, kinek élete folytonos veszélyben forgott, lakhatott köztök néhány rabszolga hiveivel együtt. *Prentaller* és *Biteri* jezsuiták *Hosszú-Hetényben* lappangtak, míg meggyógyítván a pécsi basa halálra beteg leányát, engedelmet nyertek a városbani tartozkodásra. 2) De mi ingatag, mi veszélyteljes vala itteni helyzetök! alig végzé el a török a jó kedvében embertelenül üzött életökkel szomorú játékát, azonnal újra megkezdék azt az ujhitet követő honfi társaik. 1641-ben ismét a javított naptár ürügye alatt *Horváth*, *Derkay* és *Blaskovics* jezsuiták csak nem karóra vonattak. *Mehmed beg* börtönbe vettetvén a jezsuitákat, a tájbeli hitszakadárok jelenlétében ítélőszéket tartá. A jezsuiták elleni fővápontok ezek valának: *ők árulók, kik a magyar királylyal és a nádorral — — közlik a törökök szándékait. — — Mindenütt nyomban követik őket az ellenségek; miért a nemes törökök fulusi jószágaikban bátorságosan nem lakhatnak. Mit várhatni azoktól, kik ellenségei a török császárnak. — Ők három istent imádnak; aztán fábot és más*

1) Aigl, Hist. Capit. Quinque-Eccl. pag. 188. Kazy, Hist. R. II. Lib. II. pag. 104.

2) Hetényl után Haas, 263. s a t.

*anyagból csinálnak magoknak isteneket. s a t. A beg karóra huzatásukat elhatározá, és csak ipának, sogorának és nejének érzékeny esdeklései valának képesek öt arra birni, hogy a szerény férflak üdv-
 árasztó életének megkegyelmezzon — 3000 forintért. Két ezeret ugyan elengedett a beg; de a hátra levő 1000-et meg kellett fizetni, minthogy a jezsuiták el-
 lenei annyit ígértek a bégnek kivégeztetésökért. 1) „a szent szövetség ellen kiönték mérgeket, és düh-
 ösködének — ezek a sz. helynek erősségét meg-
 fertőztetik, a mindennapi áldozatot eltörlik — a tudós tanítók a nép között sokakat oktatnak, de fegyver s tűz által elhullanak, fogság és sokáig tartó fosztás által sokat szenvednek.” (Dan. 11. 30. 31. 33.)*

Luther megvetvén az apostoli egyház isteni tekintélyét, ez által halálos sebet ejtett a magáén is: *) azért valamint másutt ugy nálunk is miadjárt kezdetben véleményesurlódásokat szült az ujhit rendszere, mi nem csak szakadásokat idézett elő az ujhit követői közt; hanem mindannyi ellenséges táborra is osztá föl szánandó nemzetünket. „A pécsi, nagyharsányi és peterdi templomokat elfoglalták az antitrinitariusok” így panaszkodik *Patai Sámuel*, tolnai reformatus lelkész. 2) „Embereink csak azon dolgokról emlékeznek” Halasi Bálint szavai „mik *Szigetvár* megvé-

1) Kazy után Koller 7, 17 s a t. — Aigl. Lányi. —

*) Lásd. Rel. és Nev. 1844. II. 1. Szám.

2) Lampe után Koller 7, 42.

tele óta történtek. Azt pedig őszintén vallják, hogy akkorban *Vörösmarty Illés* volt *Szölösön* superintendens. Az ő idejében nagy vitatkozás történt bizonyos *Alvinczi György* antitrinitáriussal *Nagy-Harsány* mezővárosában. *Alvinczi* eretneksége miatt elmarasztaltatott és fölakasztatott, mi miatt a keresztény név legiszonyatosb ellenségétől szörnyü váltságdíj és legsanyarubb évi adó vettetett ezen egyébkint is sa nyargatott egész vidékre.” 1) „*Elpusztittatik a föld az ő lakói miatt, az ő cselekedeteiknek gyümölcsökért*” (Mikeas 7, 13.)

De hosszúra terjedne beszédem, É. H., ha a hit-ujításhozta átkokat, mellyek csapásait még most is sajnosan érzi a magyar, bővebben akarnám megismertetni. A mondottakból, hiszem, eléggé világos: hogy e hon sülyedésének szinte egyik főoka az ugy nevezett *reformatio* — a lelki *szabadság* örve alatt üzött *szabadosság!* — — —

Igen is, kifárad az emberi erő egykori terhes szenvedéseink előszámlálásában, és nyomorteljes napjaink csak fölüleles megismertetésében is! Atyáink bünei miatt bocsátotta mindezeket az ég hazánkra; különösen pedig vidékünk lakóira. Elismerte ezt az akkori törvényhozás több izben, 2) el maga az elérzékenyült szigetvári halhatlan hős is, ki, mielőtt a bizonyos halálnak elébe indult volna ki a már tovább nem tartható várból, a minden felől dühöngő

1) Lampe után Koller 7, 40.

2) 1548. 26—1563. 43 — 1567. 1. t. cz. s a b.

lángok között kevés vitézeit többek közt így szólítá: „*Feleim és telkes harczosim! most már valóban szemlélhetjük mindnyájan, mikép felemészt bennünket ma az Isten tüzzel. — — Mindazáltal illik, hogy mi ezen, Istentől ránk bocsátott bűnhődést túrelmesen s hálásan fogadjuk el; mert ekkép akarja megbosszulni az ég a mi és vidékünk bűneit*” 1) — Király, haza 2) és ősi szent vallás iránti hűtlenség, egyenetlenség, pártviszály és kielégíthetlen önzés a szegény védetlen nép, árvák és özvegyek zsaroltása s t. b. valának tehát e siralmas korszakban főbb bűnei nemzetünknek, — ezek húzák meg a haza lélekharangját! és csak nem teljes mértékben teljesedett is rajta az ur szava: *minden magában meghasonlott ország elpusztul, és a magával ellenkező háznép elvesz.*” Lehetséges-e mindezek után bár kinek is be nem látnia, mi legyen a magyarnak romlására, mi üdvösségére, mit kelljen neki megragadnia, mit kerülnie, hogy önbűnei okozta dermesztő helyzetéből kiemelkedvén hazája fölvirágzását biztos alapokon építhesse? És valóban meg is kondult az ébredés harangja, ki lön tűzve a haladás zászlója, s foganatba vétetett az átalakulás nagy munkája; valljon minő sikerrel? — Vannak, kik nyaktörést okozható *lófuttatást* állítván ki példányul, 3) — szükséges előzmények nélkül, rög-

1) Katona Tom. 24. pag. 274. ad an. 1566.

2) 1563. 67. 78. és 1567. 29. 30. t. cz.

3) Életképek 13 szám. 26 sept. 1846.

tönző s vágató lépéseket „*ha akartok veletek, ha nem akartok, nélkületek, sőt ellenetek*” elv szerint javálnak, sőt fölparancsolni akarnak! Mások ellenben az eszméletet, ovakodást s széttekintést hiszik helyén lenni; és fontolva, környülményekkel alkudva ohajtanak utnak indulni a nagy cél felé: és lön ismét a honban gyanusítás, keserü küzdés, botrányos zavar; és tehát újra szeretetlenség, meghasonlás s pártviszály? *Szánandó hazám!* így készül a te szenvedésed, mielőtt jó napokat láthattál volna; Mert „*Minden magában meghasonlott ország elpusztul, és a magával ellenkező háznép elvesz.*”

A reformátio névvel elnevezett hitujítás által fölállított nemzetosztó fal mindenestre bajaink főbibe: ez gátolja a nemzet egyesülését; megtöri erejét; veszélyezteti kül 1) s belbékéjét, lehetleníti jólétét. Elismerték ezt már magok a protestans szellemittas szájhőseink is: azért hozzá is fogtak a vallási uniokhoz — az egyesítésekhez; de a vállalat kivihetetlennek mutatkozott, ha az elfogadott vallási elvek épségökben megtartatnának: kellett tehát a vallást lehangolni, háttérbe szorítani, és a tiszta keresztény erkölcsiséget legyilkoló vallási közönyösségnek életbeléptetését feladatul kitüzni 2). E botrányos merénylet ellen szükség volt óvást tennie kath.

1) Lásd Schormann Antal, Katholika Igazság panaszának alapossága. 447. s a t. lap.

2) Lásd Fáy András óra-mutatóját. Prot. E. és I. lap. 1842. 8. 11 és 12 szám.

anyaszentegyháznak, eme, Istentől rendelt igazság-
 örének, oszlopának s erősségének; (1 Tim. 3, 15 —
 Rel. és Nev. 1843 II 26 szám)” „miért is nagy dü-
 hösen támadtak ellene a rendreutasítottak rágalom és
 káromlás nyomorult fegyverével: tehát ismét hitrom-
 bolás s ujtás, vallási viszály s szabadosság?! nem
 folytak még eléggé könnyeink ezek miatt?! — A
 kath. anyaszentegyház nem áll ugyan hulló fövén-
 nyen; megtörhellen köszál az ő alapja, szegletkö-
 ve maga Krisztus; szerzője s éltetője az *Isten*: itt a
 poklok legdühösb szélvéseinek hullámhegyei is tö-
 rést szenvednek: de te, *szegény hazám és nemze-
 tem!* méltán tarthatsz attól, hogy újra rád jönnek a
 vésznapok: mert „*elposztittatik a föld az ő lakói
 miatt az ő cselekedeteiknek gyümölcsökért* (Mik.
 7. 13.) A keserű megtámadásoknak kitett isteni val-
 lás hatálya nélkül nincs tiszta keresztény erkölcs; 1)
 hogy pedig a keresztény erkölcsösség nélküli álla-
 dalmak magok magokat ássák alá, azt már a tör-
 ténet megmutatta.

Méltó aggodalommal tölt el ugyan hazánk jelen
 vallási és political veszélyteljes helyzete minden hig-
 gadt számolásu keresztény hazafit: mind a mellett
 — azon engesztelő nagy áldozatokra nézve, mellye-
 ket vitt s adott már nemzetünk az égnek — remé-
 nyünk el ne hagyjon bennünket É. H.! Van hazánk-
 nak is védangyala: ennek szavát megérteni s követni
 legyen keresztény, legyen polgári legszentebb köte-

1) Schormann, 433. 553.

lességünk. *Óvakodjunk*: mert a gonosz szellem is Isten angyalának adja ki magát, és üdvöt ígérve ejti meg a csábító a halandókat. (Genes. 3.) Nemzeti ébredésünket kövesse az eszmélet és okos széttekintés. Szükséges, hogy ebből fakadozzanak ki intézkedéseink, ha alkotmányos élet pályáján szerencsésen akarunk haladni a nagy tettek felé; mert visszautasíthatlan igazság az: hogy a természetben nincs ugrás, és valamint csak természetes fokozatokon át juthatunk minden célhoz, úgy minden természet elleni szökkenést visszaesés, ezt pedig csökönyös tétlenség követi rendszeren. E kulccsal megnyitható azon rejtély: miért kötvék egy idő óta hazánkknak majd minden ügyei az eredménytelenséghez. Annakokáért a haza s népboldogítókul magokat szerénytelenül föltoló izgatókat s zavargókat figyelemmel szükséges kísérnünk, és ébren örködnünk, hogy a közcsend és arany béke malasztjaira, az igaz vallás érdekeire és a hon jövőjére veszélyt ne hozzanak, midőn a lelki szabadság, ész s népjogok védelme álorczáját fölöltve, épen a vallás, törvény s jog szentségét tiporni törekesznek legnagyobb vakmerőséggel. Ha más nemzetek szerencsétlen esetein nem akarunk, saját százados szenvedéseinken kellene okulnunk: mindenek előtt őseink szent vallásában kellene egyesülnünk; azt, mint Istentől boldogításunkra szerzett intézetet illő tiszteletben tartanunk és életszabályul megőriznünk: mert egyedül csak ez kuffeje minden bölcseségnek, csak ez a biztos delejtő s üdvös irányadó elveink ezer szövevényei s szélsőségei közt, és így

legerősbb talpköve álladalmunknak. És e vallásbani egyesülésünk nézetem szerint nem is olly nehéz föl-
adat, csak őszinte akarat ne hibázzék, csak az elfo-
gultság s elöitéletek ördögeitől meneküljünk, és a
nyomozás és vizsgálat terére igazságot szomjúhozó
lélekkel szálljunk. E vallási egyesség lenne azután
egyenes lépés a polgári egyesülésre is, az hozná
közelébb ismét a magyart a magyarhoz, mert ro-
kon vallási érzelmek a szívek rokonságát szülik, s
szilárdítják; mi nélkül nincs béke, nincs üdv az ál-
ladalmakban. Egyesülve, egy szívvel s lélekkel álda-
nánk akkor s magasztalnánk az *urat*, hogy bennün-
ket annyi terhes veszélyek közt megtartván bölcs ural-
kodóink atyai kormányja alatt derültebb napokra ve-
zetett. — A dicsőn uralkodó fölséges *austriai ház*
iránti háláját nem egy könnyen rovhatja le a magyar
nemzet. Ez állott és küzdött létünkért vésznapjaink-
ban — ez ohajtja s emeli most is szellemi s anyá-
gi jólétünket; szereti nemzetiségünk kifejlését; védi
szabadságunk s függetlenségünk alkotmányos kin-
csét; pártfogolja s páratlan buzgalommal gyakorolja
az apostoli szenthitét és kegyeletet. Az ég áldásai
szálljanak reá! A koronás fő iránti mély tisztelet s
hű ragaszkodás tehát; bölcs atyai kormányairánti bi-
zalom; szeretet és hódolat; felsőbbségek és törvé-
nyek iránti lelkiismeretes engedelmesség jellemezzén
bennünket, hirdesse vallásosságunkat, dicsértesse nem-
zetünket és virágoztassa föl hátramaradt hazánkat!
„*Féljed az Istent és a királyt; és a lázadók kö-
zé ne keveredjél. Mert hirtelen támad vészede-*

mök" (Lap. 24. 21.) „Mindenkit megbecsüljétek, az atyafiakat szeressétek, Istent féljétek és a fejedelmet tiszteljétek (1. Pet. 2, 17.) Gondolatodban se átkozd a királyt, legtitkosb szobádban se szidalmazd a gazdagot." (Eccl. 10, 20,) „engedelmesek legyetek uraitoknak minden félelemmel, nem csak a kegyeseknek és szelideknek, hanem a nehéz természetűeknek is. Mert ez által nyerünk Isten előtt jótetszést:" (1. Pet. 2, 18. 19.) Minden ember a felső hatalmasságoknak engedelmes legyen, mert nincs hatalmasság, hanem Istentől; és a melly hatalmasságok vannak, Istentől rendeltettek. Azért valaki ellentáll a hatalmasságnak, az Isten rendelésének szegezi magát ellene, de a kik ellentállanak, ön magok kárhozatot szereznek magoknak. Mert a fejedelmek nem a jót cselekedőknek, hanem a gonoszoknak vannak rettegésökre. Akarsz-e tehát nem félni a hatalmasságtól? cselekedjél jót, és dicséretet fogsz nyerni tőle. Mert a fejedelem Isten szolgálja a te hasznodra. Ha pedig gonoszt cselekszel, félj tőle: mert nem ok nélkül hordozza a fegyvert; mert Isten szolgálja: hogy büntetéssel bosszút álljon azon, a ki gonoszt cselekszik. Annakokáért szükség engedelmeskednetek nemcsak a büntetésnek, hanem a lelkiösmeretnek miatta is. Ezen okból kell adót is fizetnetek; mivelhogy ők Istennek szolgálói hivatalos kötelességökben szorgalmasan eljárván. Tehát adjátok meg mindennek azt a mivel tartoztok: a kinek adóval adót; a kinek vámmal vámot; a

kinék félelemmel, félelmet; a kinék tisztelettel tiszteletet. Senkinek semmivel ne maradjatok adósak, az egymás iránti kölcsönös szeretetet kivéven: mer a ki embertársát szereti, a törvényt betölti." (Rom. 13, 1—8.) Ezen, Istentől megalapított szent kötelességek elhanyaglása és önkényes letiprása szinte egyik főoka levén egykori terhes szenvedéseinknek; szellemi s anyagi sülyedésünknek; miután ezen keresztény — polgári főkötelességek szentségé s tisztelete újra szembetűnő hanyatlásnak kezd indulni édes hazánkban: lehetetlen ennek szebb jövődöt még most is igérni, és mind addig nem, míg romlása okait számüzve, köztünk a törvények szentsége, erkölcsünk a keresztény morál szerinti idomitása, az Istennek félelme, a király tisztelete és honunk önzetlen szeretete általánossá nem válandik. — Igaz valóság tehát, trón és haza, legyen ennekutána, É. H., minden igaz honi jelszava! E körül egyesüljünk, egyesülve erősödjünk, erősek nagygyá emelni törekedjünk édes hazánkat és vérünket. Erre int közöttünk mindenkit a keresztényi s hazafiai kötelesség érzete, — erre buzdít s lelkesít bennünket az itt *Istenért, hazáért s királyért* elpárolgott nemes vér, — erre végre a mennyei nagy bér! Honunk s igaz vallásunk nagy fiainak s nemzeti vértanúinknak emléke legyen örökké áldott! Amen.